

Відділення теорії та історії держави і права Національної академії правових наук України

У перші роки після утворення у 1993 р. відділення теорії та історії держави і права об'єднувало 11 осіб: 4 дійсних члени (академіки): В. В. Копейчиков, М. В. Костицький, А. Й. Рогожин, М. В. Цвік та 7 членів-кореспондентів: М. І. Козюбра, О. Л. Копиленко, В. С. Кульчицький, О. М. Мироненко, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун, М. М. Страхов. Академіки М. В. Костицький, А. Й. Рогожин і М. В. Цвік входили до складу членів – засновників АПрН України.

У наступні після заснування роки склад відділення постійно поповнювався новими членами за рахунок їх обрання загальними зборами АПрН України. На сьогодні до складу відділення теорії та історії держави і права входять дійсні члени (академіки): В. Д. Гончаренко (м. Харків), В. С. Журавський (м. Київ), О. В. Зайчук (м. Київ), О. Л. Копиленко (м. Київ), М. В. Костицький (м. Київ), В. М. Литвин (м. Київ), В. В. Медведчук (м. Київ), О. В. Петришин (м. Харків), П. М. Рабінович (м. Львів), О. Д. Святоцький (м. Київ), О. Ф. Скакун (м. Севастополь), Д. В. Табачник (м. Київ) та члени-кореспонденти: В. М. Єрмолаєв (м. Харків), А. П. Заєць (м. Київ), М. І. Козюбра (м. Київ), А. М. Колодій (м. Київ), А. Ф. Крижановський (м. Одеса), В. В. Лемак (м. Ужгород), С. І. Максимов (м. Харків), О. М. Мироненко (м. Київ), О. Г. Мурашин (м. Київ), Ю. М. Оборотов (м. Оде-

са), Н. М. Оніщенко (м. Київ), В. О. Рум'янцев (м. Харків), С. В. Шевчук (м. Київ), О. Н. Ярмиш (м. Київ).

За роки існування відділення пішли з життя видатні українські вчені – академіки В. В. Копейчиков, А. Й. Рогожин і М. В. Цвік та члени-кореспонденти В. С. Кульчицький, Ю. І. Римаренко, В. М. Селіванов, М. М. Страхов, які зробили значний внесок у науку теорії та історії держави і права.

У 1993–2000 рр. відділення очолював академік-секретар А. Й. Рогожин, у 2002–2012 рр. академік-секретар М. В. Цвік. У наш час відділення теорії та історії держави і права очолює академік-секретар В. Д. Гончаренко.

При відділенні створені і функціонують бюро з координації проблем теорії держави і права і бюро з координації проблем історії держави і права. Керівником першого бюро є академік П. М. Рабінович, а другого – член-кореспондент – В. О. Рум'янцев. Обидва координаційні бюро займалися, зокрема, координацією дослідницької роботи і узгодженням наукової тематики. Здійснювався також аналіз тем дисертаційних досліджень з теорії та історії держави і права, а також філософії права з метою встановлення їх актуальності, новизни, усунення дублювання, заповнення в разі необхідності прогалин у галузі зазначених юридичних

наук. За ініціативою бюро регулярно проводилися сумісні «круглі столи», зокрема, кафедрами теорії держави і права, історії держави і права України та зарубіжних країн, міжнародного права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», в якому працюють члени відділення. Ці «круглі столи» присвячувалися обговоренню найбільш актуальних питань як теорії, так й історії держави і права України та зарубіжних країн. Огляди роботи «круглих столів» друкувалися у «Віснику Академії правових наук України».

Основними напрямками, за якими здійснювалася і здійснюється діяльність відділення, є: «Методологічні проблеми правової науки», «Політико-правове реформування українського суспільства», «Праворозуміння та верховенство права», «Теорія прав людини», «Наукові засади правотворчого та правозастосовного процесів», «Зародження, становлення та розвиток Української держави» тощо. У межах цих основних наукових напрямів кожен член відділення здійснював дослідження більш конкретних актуальних питань теоретичного й історико-правового спрямування. Своєрідним підсумком багаторічних досліджень членами відділення цих питань став перший том видання: «Правова система України: історія, стан та перспективи»: у 5 т. – Х.: Право, 2008. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – 728 с. У написанні цього тому взяли участь члени відділення – академіки В. С. Журавський, В. В. Медведчук, О. В. Петри-

шин, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун, Д. В. Табачник, М. В. Цвік, члени-кореспонденти: В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, А. П. Заєць, О. В. Зайчук, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, В. В. Лемак, О. М. Мироненко, Н. М. Оніщук, В. О. Рум'янцев, С. В. Шевчук, О. Н. Ярмиш.

У 2011 р. зазначена п'ятитомна робота була видана російською мовою.

Ця унікальна наукова праця здобула високу оцінку і у 2012 р. удостоєна Державної премії України в галузі науки і техніки. Лауреатами премії стали член відділення – перший віце-президент НАПрН України академік О. В. Петришин та член-кореспондент НАПрН України Н. М. Оніщенко.

За час існування відділення його членами видано десятки особистих і колективних монографій із теоретико-правової та історико-правової тематики. Назвемо лише деякі з опублікованих членами відділення тільки за останні роки монографічних досліджень: В. М. Литвин. «Земля в історичній долі України» (2009); В. М. Литвин. «Історична і політична наука та суспільна практика в Україні» (2009); В. В. Медведчук. «Політична система: сучасні проблеми розвитку громадського суспільства і держави»: в 2 т. Т. 1 (у співавт., 2009); О. В. Петришин. «Політична система: сучасні проблеми розвитку громадського суспільства і держави»: в 2 т. Т. 2 (у співавт., 2010); В. М. Литвин. «Україна: Хроніка поступу – 2001–2010» (2011); П. М. Рабінович. «Права людини й оновлення Конституції України» (у співавт., 2011); О. М. Мироненко. «Конституційний Суд України: історія і сучасність, доктрина і практика» (2011); О. В. Зайчук. «Діалог суспіль-

ства і влади: європейські правові стандарти та досвід» (у співавт., 2011); О. Г. Мурашин. «Трансформація правової системи України: євроінтеграційний вимір» (у співавт., 2011); Н. М. Онищенко. «Соціальний вимір правової системи: реалії та перспективи» (у співавт., 2011); О. В. Рум'янцев. «Еволюція етосу юриста в Україні (історичний та соціально-психологічний нарис)» (у співавт., 2011); О. Л. Копиленко. «Кодифікація господарського законодавства: український досвід і перспективи розвитку» (у співавт., 2012); П. М. Рабінович. «Конституційно-правовий статус людини: можливості удосконалення в Україні» (у співавт., 2012); М. І. Козюбра. «Верховенство права: історія, теорія і практика» (у співавт., 2012); А. Ф. Крижановський. «Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції» (у співавт., 2012); О. Г. Мурашин. «Громадянське суспільство і правова держава: теоретичні моделі та досвід реалізації» (у співавт., 2012); Н. М. Онищенко. «Правова система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державності» (у співавт., 2012); О. Н. Ярмиш. «Поліція в Україні (початок XVIII ст. – 1917 р.)» (у співавт., 2012); О. Н. Ярмиш. «Міністерство внутрішніх справ за добу УНР та Української держави (1917–1920 рр.)» (у співавт., 2012).

За розглядуваний період членами відділення опублікована велика кількість наукових статей у фахових виданнях України та зарубіжних країн, виконаних у межах науково-дослідних напрямів. При цьому кількість статей із року в рік зростала. Так, тільки у 2009–2012 рр. членами відділення опубліковано 703 наукові статті.

Наукові доробки членів відділення впроваджувалися також шляхом написання статей до енциклопедичних видань юридичного спрямування. Так, перу, практично, усіх членів відділення належить величезна кількість статей, розміщених у такому унікальному виданні, як *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998–2004.

Важливим напрямом роботи членів відділення є написання і видання підручників і навчальних посібників із таких навчальних дисциплін, як теорія держави і права, історія держави і права України, історія вчень про державу і право. При цьому слід зазначити, що робота з написання підручників розпочалася вже у перші роки існування Української незалежної держави після розпаду у 1991 р. СРСР. Ця робота продовжується і в сучасний період. При цьому підручники і навчальні посібники за профілем відділення друкуються практично щороку. Так у 2009 р. вийшли друком такі видання: В. М. Литвин : *Історія України* : підручник. – К. : Наук. думка, 2009; *Загальна теорія держави і права*: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009; Скаун О. Ф. *Теорія держави і права* : підручник. – К. : Прав. єдність (Алерта : КНТ, ЦУЛ), 2009.

Плідним на видання навчальної літератури видався 2011 р. Була, зокрема, видана така навчальна література: *Курс лекцій з питань законотворчості* : навч. посіб. [О. В. Богачова, О. В. Зайчук,

О. Л. Копиленко та ін.]. – К. : МП «Леся», 2011; Оборотов Ю. М. Общетеоретическая юриспруденция : учеб. курс. – Одеса : Феникс, 2011; Онищенко Н. М. Правова система сучасності : навч. посіб. для магістрів права / відп. ред. Ю. С. Шемшученко. – К. : Юрид. думка, 2011.

Видавали навчальну літературу члени відділення і у 2012 р., про що свідчать, зокрема, такі роботи: Історія вчень про державу і право: у таблицях і дефініціях : навч. посіб. / О. В. Зінченко, О. В. Петришин. – Х. : Право, 2012; Порівняльне правознавство : підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. – Х. : Право, 2012; Основи правознавства : навч. посіб. / С. В. Ківалов, П. П. Музиченко, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижановський. – Х. : Одиссей, 2012; Актуальні проблеми теорії держави і права (для магістрів і спеціалістів) / В. В. Лемак, В. В. Копча та ін. – Ужгород: Вид-во УжНУ, 2012.

У 2013 р. члени відділення академік В. Д. Гончаренко, члени-кореспонденти В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев опублікували Історію держави і права України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев ; за ред. В. Д. Гончаренка. – Х. : Право, 2013.

Викладений у матеріалах підручників і посібників матеріал його автори – члени відділення застосовують у навчальному процесі, оскільки є викладачами провідних вищих юридичних закладів освіти.

За період існування відділення його члени брали активну участь в організації і роботі близько 200 наукових, науково-практичних конференцій, симпозиу-

мів, «круглих столів», які проходили у Києві, Харкові, Одесі, Львові, Ужгороді та інших містах України, а також за кордоном, і були присвячені актуальним питанням юридичної науки і практики. Беручи участь у роботі пленарних засідань, секцій з теорії держави і права, історії держави і права, члени відділення апробували свої наукові досягнення в процесі дискусій, акцентували увагу на найактуальніших проблемах розбудови Української правової держави, методології правової науки, українського парламентаризму, міжнародно-правових і внутрішніх аспектів забезпечення прав людини і громадянина, дослідженнях державно-правового будівництва в Україні на різних етапах її історії тощо.

Розбудова Української незалежної держави вимагала і вимагає постійних зв'язків правової науки з державно-правовою практикою, наукового супроводження процесу вдосконалення державного керівництва, правотворчості, правотлумачення і правозастосування тощо. Реалізації цієї вимоги сприяє те, що у складі відділення перебувають провідні державні діячі України: академіки В. С. Журавський, В. М. Литвин, Д. В. Табачник, судді Конституційного Суду України у відставці – М. В. Костицький, О. М. Мироненко, М. І. Козюбра. Практично усі члени відділення співробітничали на громадських засадах із центральними державними органами України. Це співробітництво здійснювалося у різних формах, а саме: членство у наукових радах при центральних державних органах, консультативна робота у комітетах Верховної Ради України, експертиза законопроектів

тів, проектів нормативних актів Кабінету Міністрів України, міністерств і відомств, безпосередня участь у розробці цілої низки різноманітних правових актів.

Таким чином, за двадцятирічне функціонування відділення теорії держави і права як науковим і науково-організаційним підрозділом Національної академії правових наук України накопичений величезний досвід визначення основних напрямів діяльності такої галузі правової науки, як теорія та історія держави і права, здійснення фундаментальних наукових досліджень у цій галузі, впровадження їх результатів у практику органів державної влади та органів місцевого самоврядування усіх рівнів, судів, правоохоронних органів.

У той же час слід зазначити, що на сьогодні ще далеко не всі питання вирішено в теоретичній, історико-правовій науці, практиці розбудови Української правової держави, забезпеченні прав людини і громадянина, функціонуванні досконалої правової системи країни.

Перспективи і подальші напрями розвитку юридичної науки. Існує низка проблем, недостатньо опрацьованих або таких, які ще взагалі не були предметом загальнотеоретичних і філософсько-правових досліджень. Цим і зумовлюється необхідність проведення досліджень у таких напрямках.

Дослідження реального стану здійснення та захищеності основоположних прав людини та інших суб'єктів за посередництвом конкретно-соціологічних методів і методик. Адже та інформація з цих питань, що подається, наприклад, у доповідях Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, у матеріалах віт-

чизняних і зарубіжних громадських правозахисних організацій, а також відомчою та загальнодержавною статистикою, досить часто не збігається. Тому розробка згаданої методики стосовно праволюдних досліджень є одним із актуальних завдань юридичної науки.

Істотною прогалиною у таких дослідженнях є й недостатня розробленість проблеми ефективності юридичних гарантій прав і свобод людини та громадянина. Це питання також має бути виведене на рівень конкретно-соціологічних досліджень, які спиратимуться на науково обгрунтовані критерії та методика вивчення такої ефективності. До інших напрямів можна віднести такі:

- подальший розвиток загальної теорії прав і свобод людини і громадянина (включаючи, зокрема, дослідження діалектики універсального й конкретно-історичного у правах людини, природи міжнародних праволюдних стандартів та критерії відповідності їм національної юридичної практики);

- удосконалення методології виявлення соціальної сутності прав людини з використанням евристичних можливостей таких концептуальних дослідницьких підходів, як: соціально-антропологічний, потребовий, герменевтичний;

- виявлення й аналіз проблем, що існують у правовій системі України, із застосуванням практики Європейського суду з прав людини та вироблення пропозицій, спрямованих на розв'язання таких проблем;

- розробка та обгрунтування загальнотеоретичних понять, які послужили б доктринальною базою такого застосування (зокрема, понять «практика» Єв-

ропейського суду з прав людини, «критерії відповідності» їй національного законодавства та правозастосування).

Залишається чимало складних дискусійних питань у галузі вітчизняної історико-правової науки, насамперед таких, як предмет історико-правової науки, періодизація історії держави і права України, методологія історико-правової науки, історико-правове джерелознавство. На часі здійснення видання найбільш вагомих історичних пам'яток українського права із сучасними коментарями до них. Особливе занепокоєння викликає стан підготовки навчальної літератури з курсу історії держави і права України, що викладається у вищих навчальних закладах країни юридичного профілю. На сьогодні за участю провідних істориків права видано чималу кількість підручників з історії держави і права України, у тому числі й тих що мають гриф Міністерства освіти і науки

України. Вони написані в різні періоди розбудови Української держави, яка посталала у 1991 р., різними авторами (колективами авторів), із різними поглядами на методологічні засади науки історії держави і права України, періодизацію, фактологічну базу багатомікового українського державотворення. Тому одним із перспективних завдань відділення є розробка концепції і детального проспекту фундаментального підручника з навчального курсу «Історія держави і права України» і на цій основі підготовка новітнього підручника із залученням для його написання провідних істориків права з Києва, Харкова, Львова, Одеси, Донецька, інших міст України.

Підбиваючи підсумок, можна стверджувати, що і в майбутньому робота відділення теорії та історії держави і права НАПрН України буде такою ж конструктивною і плідною, якою вона відзначалась у минулому двадцятиріччі.

Матеріал підготували:

В. Гончаренко, академік-секретар відділення теорії та історії держави і права НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

П. Рабінович, заступник академіка-секретаря відділення теорії та історії держави і права НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України